



**BRITISH MERCHANTS AND SILK ROAD IN THE 17TH
CENTURY: BRITISH ATTEMPT TO ACCESS SILK ROAD IN THE
AGE OF DISCOVERY¹**

Doç. Dr. Hasan BAKTİR

Erciyes Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

hbaktir@erciyes.edu.tr

Abstract

British merchants provided silk from Venetian merchants during the 16th century. The profit of this exchange was low and unsatisfactory. English merchants and adventurers, thus, with the support of the English Monarchy attempted to find out new and alternative routes to Persian silk. At the beginning, not to face the Ottomans British Merchants and adventurers tried to access Persia through Russia. They first established a Venice Company. Then, they established Levant Company at the end of the 16th century. Routes to Caspian Sea through Russia was almost vacant and not practical but British merchants insisted using alternative directions during this period. In 1581 Newberry, a British merchant and adventurer, sailing over the Euphrates River accessed to Baghdad and Persian Gulf through Felucca for the first time. He was the first British merchant who used this route (Great Caravan Road) which was already known and frequently followed by the merchants from Portugal to access India. Silk is the main reason to access Persia for British merchants because it was the main commodity and raw material of British and European industry after the end of the 16th century. There was a great profit in silk industry and trade in European mainland. The British could work out Persian silk and market it to European countries, thus, earn great profit out of this exchange. The profit was even better once British Merchants use English wool instead of cash. Therefore, British merchant has never given up their desire and attempts to access Persian silk and Silk Road. This paper aims to investigate British desire to access Silk Road using alternative directions and routes.

Keywords: *British Merchants, Silk Road, Age of Discovery, Silk Trade*

**17. YÜZYILDA İNGİLİZ TÜCCARLAR VE İPEKYOLU: KEŞİFLER
DÖNEMİ'NDE İNGİLİZ TÜCCARLARIN İPEK YOLU'NA ULAŞMA
TEŞEBBÜSLERİ**

Özet

İngilizler ihtiyaç duydukları ipeği 16. Yüzyıl boyunca Akdeniz ticaretinde söz sahibi olan Venedikli tüccarlardan satın almışlardır. Bu alışverişte İngiliz tüccarların elde ettikleri kazanç miktarı oldukça düşüktür. Bu nedenle İngiliz

¹ Bu çalışma 2014-15 arasında Minnesota Devlet Üniversitesi (ABD) İngiliz Edebiyatı Bölümü'nde TÜBİTAK'ın desteği ile yaptığım çalışmadan üretilmiştir. TÜBİTAK'a desteğinden dolayı müteşekkirim.



Tüccarlar Kraliyetin de desteğini alarak alternatif ticaret yolları ve merkezleri arayışına girmişler ve bu amaçla da ilk önce Venedik Ticaret Şirketi'ni, sonrasında da Yakındoğu Ticaret Şirketini (Levant Company) kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdenizdeki hakimiyetinden dolayı İngiliz tüccarlar ve maceracılar İpek Yolu'na ulaşmayı ilk defa Rusya üzerinden denemişlerdir. İngilizler Rusya ve Hazar yoluyla İran'a ulaşan karayolunun kullanışlı olmadığını farkına varmışlardır. 1580'e gelindiğinde bu yol neredeyse terk edilmiş olmasına rağmen sonraki birkaç yıl boyunca İngilizler İran'a ve daha doğuya giden alternatif karayolları bulma çabasını devam ettirdiler. 1581 Haziran'ında John Newberry Halep'i aşarak Fırat boyunca seyahat etmiştir. İlk önce Felluce'ye, sonra Bağdat'a, oradan Basra'ya ve nihayet aşağıya yönelip Körfez'e gelerek Basra Körfezi'nin ağız kısmında bulunan Hürmüz'e ulaşabilmiştir. Newberry, bu seyahati ile Venediklilerin ve Portekizlilerin çoktandır bildikleri ve Doğu Hindistan Ticaret Şirketi görevlilerinin Hindistan'a gidip gelirken sıklıkla kullanacakları bu 'Büyük Kervan Çöl Rotasını' kullanan ilk İngiliz seyyah olmuştur. İngilizlerin İran'la doğrudan ticaret yapmayı istemelerin tek sebebi de aslında ipek ticaretidir. İngiltere'de ham ipekten kumaş üretimi on yedinci yüzyılın ilk yıllarında ana endüstrilerden biri haline gelmişti. Ham ipek ithalatından elde edilen karın büyük bölümü işlenmiş İran ipeğinin batı ve orta Avrupa ülkelerine tekrar satışından geliyordu. Ham ipek İran limanlarından aracısız bir şekilde ithal edildiğinde ve ipeğin ücreti nakit para yerine İngiliz yünüyle ödendiğinde bu karlar daha artmaktaydı. Bu nedenle İngilizler, İpek Yoluna doğrudan ulaşabilme arzularından vazgeçemediler. Bu araştırmamızda 17. Yüzyılın başında İngiliz seyyah ve tüccarların İpek Yolu'na ulaşma teşebbüslerini açıklayacağız.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Tüccarlar, İpek Yolu, Keşifler Dönemi, İpek Ticareti,

I.

İngiliz genişleme politikasının önemli aşamalarından bir tanesi ve belkide en önemlisi Kraliçe I. Elizabeth döneminde uluslararası ticaret şirketlerinin kurulmasıdır. Avrupada İspanya ambargosu, Akdenizde Türkler ve Venedikler, açık Okyanuslarda Portekiz devletinin kısıcında kalan İngiliz tüccarlar yeni arayışlara girmişlerdir. Bunlardan bir tanesi de Baharat ve İpek yoluna ulaşmak için İngiliz maceracı ve kaşiflerin Kuzey yolunu kullanarak Norveç üzerinden Rusya'ya ve oradan da İran ve Hindistan'a ulaşma teşebbüsüdür. İngiltere'de ilk defa 15. yüzyılda Sebastian Cabbot'un² Rusya'ya Kuzey deniz yolunu kullanarak ulaştığı bilinmektedir. Moskova Ticaret Şirketi henüz kurulma aşamasında iken 70 yaşlarında olan Cabbot kuzey deniz yolunu kullanarak Rusya üzerinden Hindistan'a sefer yapılmasını destekleyen kaşiflerdendir. Bu nedenle de Rusya'ya yeni sefer yapılmak istendiğinde, bu

² Hayklut, P. Cabot'un isminin Rusya ve Moskova Ticaret Şirketi ile özdeşleştiğini, Rusya ve İngiltere arasında ilk ticari ilişkilerin başlamasındaki en önemli aktörün Cabbot olduğunu belirtmiştir. Purchas, ayrıca İngiltere'de kendilerine ilgi gösterilmediği için VI. Edward dönemine kadar Sebastian Cabot'un babası ve kardeşleri ile İspanya devleti için keşifler yaptığını, çok yaşlı (76) olduğu için Rusya seferine iştirak etmediğini ama seferin hazırlığından sorumlu olduğunu belirtmiştir (1830: 3-4). (Origin and Early History of Russia or Muscovy Company, Taken From Hayklut, Purchas, London 1830, books.google.com)



seferin hazırlığı ve gerçekleşmesi Cabbot da seferber olmuştur. Bu proje 1552 senesinde Kral Edward VI'nın son dönemine denk gelmiş ve kuzey deniz yolu ile Rusya'ya yapılacak sefer neredeyse ulusal bir teşebbüse dönüşmüştür. Bu seferin de finansal kaynağını Londra'nın en büyük ticaret locası olan *Müteşebbis Tüccarlar Şirketi (Company of Merchant Adventurer)* üstlenmiştir. Şirketin 40 üyesinin her birinden £25 para toplanarak £6000 ile bu sefere başlanmıştır. Bu sefer için *Bona Speranza, Edward Bonadventure* ve *Confidentia* gemileri hazırlanmıştır. Seferin hazırlık aşamasında Sebastian Cabbot sefer için yapılması gerekenlerin listesini hazırlamış; Şirket tarafından seferin asıl Kaptanı olarak Sör Hugh Willoughby ve ikinci Kaptan olarak da Richard Chancellor atanmıştır.10 Mayıs 1553 tarihinde gemiler Thames Nehrinden Rusya'ya yelken açtılar³ (Gerson, 2-9). Bu sefer İngiliz gemicilik tarihinde trajik sonuçları olan seferlerden bir tanesidir. Bu sefere üç gemi ile çıkmıştır. Gemilerden iki tanesi fırtınada kaybolmuş ve kendilerinden haber alınamamıştır. Bu iki geminin tayfalarının çoğu donarak ölmüştür. Geride sadece Richard Chancellor'un kaptanlığını yaptığı *Edward Bonadventure* gemisi kalmıştır. Rusya yakınlarına kadar ulaşmayı başaran bu geminin kaptanı ve tayfalarını Rus halkı donmaktan kurtarmıştır.

Kaptan ve tayfalar Moskova'da iktidarının en ihtişamlı dönemini yaşayan Çarı Ivan Vasiliwich'in huzuruna çıkarılmıştır. Çar, İngiliz Kral tarafından ticaret yapmak için gönderilen bu gemicilere iyi davranmış ve taleplerine cevap vereceğini belirtmiştir (Gerson, 1912: 12-13). Karşılıklı ticaretin başlaması için Rus Çarı İngiltere hükümdarına mektup yazarak, Kraliyet'e sunması için Chancellor'a vermiştir. Richard Chancellor bu mektup ile Londra'ya gelmiş ve Kraliçe Ann'in huzuruna kabul edilmiştir. Kraliçe'nin 6 Şubat 1555 senesinde verdiği nişan ile resmen kurulan Moskova Ticaret Şirketi'nin ilk müdürü olarak da Sebastian Cabbot atanmıştır. Cabbot üç yıl bu şirketin müdürlüğünü yapmıştır. Şirket 1555 senesinde Rusya'daki işlerini yürütmek için Richard Gray ve William Killingworth'u görevli olarak Moskova'ya atamıştır (1912: 35). Bu gelişmelerin hemen akabinde Rusya'ya yeni sefer için hazırlıklar başlamış, *Edward Bonadventure* 1 Mayıs 1555 tarihinde Rusya seferine yelken açmıştır. Chancellor, 1556 senesinde yeniden Rusya'ya ulaşmış ve Şirketin kendisinden istediği ticaret mallarını temin etmek için uğraşmıştır. Bunun yanında da Ivan'a, Kraliçe'nin mektubunu sunarak ilk resmi ilişkilerin başlamasına öncülük etmiştir (1912: 16-7). Rusya'dan gemisi *Edward Bonadventure'a* £20000 değerinde kargo yükleyen Chancellor 20 Temmuz 1556 tarihinde İngiltere'ye dönmek için yelken açmıştır. Richard Chancellor Kasım 1556 tarihinde İskoçya kıyılarına ulaşmıştır. Burada şiddetli bir fırtınaya yakalanınca, gemisi

³ Studies in the History of English Commerce in the Tudor Period, Arman J. Gerson, Earnest V. Vaughn, Neva Ruth Deardorff,

University of Pennsylvania, D. Appleton and Company, New York, 1912.



kayalıklara çarparak parçalanmış, kendisi de gemisinde seyahat eden, Rus Çarı'nın İngiltere'ye ilk elçi olarak atadığı Osep Nepea'yı kurtarayım derken boğularak ölmüştür. Çar'ın Kraliçe'ye gönderdiği hediyeler de gemi ile birlikte yok olmuştur (1912: 18). Elçi ise 25 Mart 1557 tarihinde Westminster Sarayı'nda Kraliçe'nin huzuruna çıkarak, Çar'ın mektubunu Kraliçe'ye sunmuştur (1912: 20). Bu tarihten sonra Rusya ile İngiltere arasındaki ticaret gelişerek devam etmiştir. Rusya İngilizler için alternatif bir ticaret yolu ve merkezi olmuştur. Müteşebbis Tüccarlar Birliği öncülüğünde kurulan Moskova Ticaret Şirketi'nin⁴ de yapılması ve idaresi bu amaca uygundur. Moskova Ticaret Şirketi özellikle Doğu ile ticaret yapmak için kurulan ilk şirkettir. Bu şirket aynı zamanda kendisinden sonra kurulan Türkiye Ticaret Şirketi, Yakınoğu Ticaret Şirketi ve İspanya Ticaret Şirketi gibi organizasyonların hem ilki hem de ilham kaynağıdır. Diğer şirketlerin neredeyse tamamı Moskova Ticaret Şirketi üyeleri tarafından kurulmuş ve benzer şekilde organize olmuştur.⁵

II.

1553 yılında Rusya seferi ile başlayan ilişkiler 1557 yılında Osep Nepea'nın İngiltere'ye elçi olarak gönderilmesi ile devam etmiştir⁶. Ruslar bu ilişkilerde elçi gönderme işini ilk defa yapan devlettir. Ruslar İngiliz devleti ile ilişkilerini 1569, 1582 ve 1600 yıllarında İngiltere'ye elçiler göndererek devam ettirmişlerdir. Bu süreçte, özellikle Kraliçe I. Elizabeth döneminde, Rus Çarı Moskova Şirketi tarafından sadece şirketin mümessili olarak görevlendirilen elçiyi Kraliyet'in resmi elçisi olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşım Rusya-İngiltere ilişkilerinde, Rusya'nın İngiliz Sarayı'nın yerine getirmesi mümkün olmayan taleplerinden dolayı, bazı siyasi krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında Moskova Ticaret şirketi temsilcisinin üç önemli görevi vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi Rusya ile Şirketin var olan ticari faaliyetlerini yürütmesidir. İkincisi, Şirketin Rusya'ya özel bir görevle gönderdiği İngiliz tüccarların işlerini takip etmektir. Temsilcinin üçüncü görevi ise Rus Çarı'nın İngiltere'ye atadığı elçi ile ilgilenmek ve Şirket ile elçi arasındaki bağı korumaktır (Grey:1932, 61). Rus Çarı'nın birinci önceliği diplomatik ilişkilerdir. Elçi'yi, Kraliyetin temsilcisi olarak görmüş ve siyasi işlerde doğrudan Moskova Ticaret Şirketi elçisini muhatap

⁴ Moskova Ticaret Şirketi'nin faaliyetlerini yürüttüğü Londra Seething Lane'deki binası aynı zamanda Muscovy House olarak da adlandırılmıştır. Şirket idari ve ticari faaliyetlerini uzun süre buradan yürütmüştür (33).

⁵ Moskova Ticaret Şirketi'nin müdürleri genel olarak üst düzey soylular ve önemli sermaye sahipleri arasından seçilirdi. Bu şirketin müdürlüğünü yapanlar da sonrasında vali, belediye başkanı ve şehir meclisinde üye olarak görev alırdı. Bunlardan parlamentoya seçilenlerin de sayısı oldukça fazladır. Moskova Ticaret Şirketi ile başlayan bu gelenek Türkiye, Yakınoğu ve Doğu-hindistan Şirketi ile devam etmiştir (Gerson, 27-29).

⁶ İngiltere Kraliyet ailesi Moskova Şirketi adına elçiyi 1561 senesinde göndermiştir. Moskova Şirketi'nin gönderdiği elçi aslında tanıdık biridir; Anthony Jenkinson. Jenkinson 1561 senesinde Kraliçe I. Elizabeth adına Rusya'ya oradan da İran'a ulaşmak üzere hareket etmiştir. Bu seyahatinde hem Rus Çarına hem de İran Şahı'na Kraliçenin mektubunu götürmüştür.



almıştır. Bu nedenle Rus Çarı Şirket temsilcisini siyasi bir elçi olarak değerlendirmiş ve İngiliz-Rus ticari ilişkilerine tamamen siyasi boyuttan bakmıştır. Uluslararası diplomasiyi ilgilendiren konularda şirket üzerinden bizzat Kraliçe'yi muhatap alıp, mektup yazmıştır. İngiltere de durum farklıdır. Rusya ile ilişkiler sadece Moskova Ticaret Şirketi'nin ticari faaliyet alanına girmektedir. İngiliz Kraliyeti sadece Moskova Ticaret Şirketi'ne destek olmak için bu temsilciyi tanımıştır ve şirketin Kraliyet bütçesine ne kadar katkı sağlayacağını hesap ederek Rusya ile ticaret yapma imtiyazı vermiştir. .

Rus Çarı Kraliçe'ye doğrudan mektup gönderdiği dönemlerde, İngiliz Devleti diplomatik görüşmeler yapmak için Moskova Ticaret Şirketi'nin temsilcisine yetki vermemiştir. Mesela, 1569 senesinde Sör Thomas Randolph'u, 1583 senesinde Sör Jeremy Bowes'u ve 1588'de Giles Fletcher'i Çar ile diplomatik müzakerelerde bulunmak üzere Rusya'ya göndermiştir (Grey: 1932, 64). Randolph 1569 senesinde İngiltere'ye Çar'ın elçisi Gregorowich Saviaena ile gelmiştir. 1567 senesinde Çar'ın Jenkinson ile birlikte Kraliçe'ye gönderdiği tam ittifak konusu elçinin en önemli gündemidir. Çar İngiltere'ye iki devletin düşmanlarına karşı ortak hareket etme antlaşması teklif etmiştir. Çar'ın sunduğu öneride İngiliz-Rus ordularının bir diğerine destek vermesi ve iki devletin hükümdarlarından her birine müttefik ülkeye sığınma hakkı veren maddeler vardır. Kraliçe bu davete sessiz kalmıştır. Çar'a olumlu yada olumsuz cevap vermemiştir. Çar'a yazdığı mektuplarda İngiltere-Rusya arasındaki ticaret faaliyetlerine önem veren ifadeler kullanmıştır. Bu durum Rus Çarı'nı memnu etmemiştir. Bu durum şirketin işlerini olumsuz etkilemiştir. Jenkinson'un Çar'ın teklifine cevap vermek için Rusya'ya dönmemesi de Çar'ın Moskova Ticaret Şirketi tüccarlarına karşı tutumunu değiştirmiştir. Bunun üzerine Moskova Ticaret Şirketi adına faaliyet yürüten Christopher Bennet ve Thomas Glover gibi tüccarlar İmparator'dan bizzat kendi işleri için yardım talep etmek zorunda kalmıştır. İşlerini düzeltmek için de Jenkinson'un başarısız olmasından İngiliz Devletini değil, bizzat Şirketi sorumlu tutmuşlardır (Grey:1932, 79). Çar'ın 1569 senesinde Rusya'ya dönen elçisi ittifak konusunda Kraliçe'nin isteksiz davrandığına dair rapor verince, Çar Moskova Ticaret Şirketi'ne verdiği imtiyazları iptal etmiş ve Şirketin mallarına el koymuştur. Bu durumu Jenkinson Lord Burghley'e 1571 senesinde yazdığı mektupta anlatmıştır. Bunun üzerine 1571 senesinde Jenkinson yeniden işleri toparlamak ve İngiliz tüccarların mallarını kurtarmak için Rusya'ya gönderilmiştir.

Çar, Anthony Jenkinson'u hemen huzuruna kabul etmedi. Kabul ettikten sonra ise isteklerine hemen cevap vermedi (Grey:1932, 84-5). Moskova Ticaret Şirketi'nin imtiyazlarının yeniden verilmesi ve el konulan malların iadesi konusunda adaletli davranılacağına dair cevapla yetindi. Jenkinson Şirketin önceki imtiyazlara yeniden sahip



olmasını sağlayamadı. Bu konuda Çar'dan bir belge de elde edemedi ama en azından İngiliz tüccarların ve Şirketin Rusya ile ticarete devam edebilmesi konusunda teminat aldı. Purchas, Sir Jeremy Bowes'un bozulan İngiliz-Rus ticaretini yeniden toparlamak için gayret ettiğini, Flemenk tüccarların düşmanlığına rağmen, Çar'ı ikna etmeyi başararak Moskova Şirketi'ne verilen imtiyazları yeniden elde etmeyi başardığını yazar (Purchas:1830, 28). İngiliz-Rus ticareti Çar Ivan'ın ölümüne kadar karlı bir şekilde devam etti. Yeni Kıtanın bulunması İngiliz tüccarların Rusya'ya olan ilgisini azaltmıştır. Çar'dan sonra İngiliz-Rus ticaretinin seyri değişmiştir.

Ruslar Çar'dan sonra da siyasi ittifak konusunda ısrarlı olmuştur. 1582 senesinde Rus elçi Pissemsky ittifakı yeniden gündeme getirmiştir. Hatta bu amaçla Çar'ın Huntingdon Bey'inin kızı Lady Mary Hasting ile izdivac teklifinde bulunmuştur. Elçi bu amaçla Lady Mary ile görüşmeler yapmış ve 1583 senesinde Rusya'ya dönmüştür. Ancak bu izdivacın gerçekleştiğine dair elimizde bir kanıt yoktur. Çar'ın beklediği ittifak gerçekleşmemiş olsa bile, İngiltere ile Rusya arasındaki ticaret hacmi artarak devam etmiştir. 1595 senesinde İngiliz Devleti Rusya'dan £6000 değerinde mal alırken, bu rakam 1596 senesinde £9254'e; 1597 de ise bu rakam £13922'e yükselmiştir (Grey:1932, 71). Bu alışverişin neredeyse tamamı sicimden [gemi halatı], ham kendir ve kaz tüyünden oluşmaktadır. Bunun karşılığında ise Rusya'ya İngiliz tüccarlar yün ve kumaş ihraç etmektedir. Jenkinson⁷ Rusya üzerinden İran'a ulaşarak geçici de olsa Şah'tan ticaret izni alınca ipek yolunu Moskova Ticaret Şirketi tüccarları kullanmaya başlamıştır. Bu yolla kısa bir süre baharat ve ipek ticareti yapılmıştır (1932, 96). Jenkinson Moskova Ticaretini Orta doğuya taşıma gayreti içinde olmuştur. Ancak bu konuda başarılı olduğu söylenemez. Jenkinson'un en önemli başarısı alternatif yollar arayarak Rusya üzerinden ipek yoluna ulaşan ilk İngiliz kaşif olarak adını Elizabet dönemi

⁷ Jenkinson Rusya üzerinden Orta Asya'ya ulaşmıştır. Çağatay Hanlığı ve Buhara Beyliği ile ticaret antlaşması yaparak İngiliz tüccarlara ipek yolu ticaretini açmıştır. Bu dönemde Buhara ve Orta Asya pazarında Ermeni ve Türk Tüccarların güçlü rekabeti ile karşılaşmıştır. İpek Yolunda İranlı, Türk, Ermeni ve yahudi tüccarların ağırlığı vardır. Bu rekabette İngiliz tüccarların yer alması neredeyse imkansızdır. Jenkinson, Şah'tan ticaret izni aldığı anda İranlı ve Türk tüccarlar pazarlarına zarar vereceği için İngiliz tüccarları ipek yoluna sokmamak için Şah ile görüşmüşler ve bu durumdan Osmanlı Sultanı'nın rahatsız olacağını söyleyerek Jenkinson'u hem Saray'dan kovdurmuşlar ve nişanını iptal ettirmişlerdir. Jenkinson, İngiltere'ye gönderdiği mektupta [Harborne'da daha sonra aynı iddiayı dillendirmiştir] Türkler ile İranlılar arasında yapılacak barışın İngilizler için tehdit olduğunu yazmıştır. Jenkinson'u tek iyi karşılayan ve ticaret imtiyazı veren Çağatay Hanı Abdullah Kağan olmuştur. Bu dönemde Hindistan'dan Halep'e kadar ticaret ağı bulunan müslüman tüccarlar, Jenkinson'un mallarını [baharat] Hindistan'dan taşımayı reddetmişlerdir. Jenkinson bu seyahatinde Buhara Bey'inden elde ettiği imtiyazlarla yetinmek zorunda kalmıştır. Buradan son bir hamle ile Anadolu'ya geçerek İran seferinden dönen Kanuni Sultan Süleyman ile Halep yakınlarında görüşen Jenkinson, temsili olarak kendi adına ticaret izni almıştır. Ancak İngiliz Ticaret sisteminde kişi adına herhangi bir devletin pazarında imtiyaz kullanma uygulaması yoktur. Ticaret antlaşmaları bir sürecin sonunda imzalanır. Bu süreç herhangi bir tüccarın ön bilgi [İstihbarat] toplaması, mümkünse bir ticaret ahdi elde etmesi, bu ahdi ve istihbaratı şirketi ile paylaşması, şirketin Kraliyet'e başvurması ve sonunda da iki devlet başkanı arasında şirket aracılığı ile yazışmaların başlaması sonucu gerçekleşir. Jenkinson ilk aşamayı denemiş ve elde etmiştir. Ancak ülkesine dönünce şirketin ve devletin bu konuda hazır olmaması nedeniyle bu süreç başlamadan bitmiştir.



kaşif ve maceracıları arasına yazdırmış olmasıdır (Vaughn:1912, 141). Ayrıca Jenkinson'un bu bölgelerin idarecileri ile görüşmesi ve onlara gittiği her ülkenin durumu ile ilgili istihbarat vermesi de bu ülkeler arasındaki ilişkilerin seyrine katkıda bulunmuştur⁸. İran Ticaretini başlatan kişi olarak da isminin geçmesi ve Moskova Ticaret Şirketi'nin bundan fazlaca beklentiye girmesi de Jenkinson'un başarısı olarak kabul edilebilir. Jenkinson'un ettiklerinin ve çabalarının meyvesini Yakınoğu ve Doğu-Hindistan Ticaret Şirketi toplamıştır. Bu şirketler Hindistan'dan gelen baharatı bir süre İran üzerinden Halep'e taşımıştır⁹.

⁸ Rus Çarına, İran Şahını, Buhara ve Orta Asya beylerini; İran Şahına da Rus Çarını anlatmıştır (Vaughn, 147-51).

⁹ Rusya üzerinden İran'a sefer yapan Arthur Edwards Doğu Hindistan pazarına ulaşmak için İran üzerinden giden İpek Yolu'nu kullanmanın Ümit Burnu'ndan daha avantajlı olduğunu savunmuştur. Bu yolla bir sefer 1 senede tamamlanırken, Ümit Burnu üzerinden bunun iki senede tamamlandığını iddia etmiştir. Bu gerçekleşirse hem daha güvenli hem de daha ucuz yolla İngiltere'ye her sene baharat, ipek, inci, halı ve diğer değerli taşların taşınması sağlanacak hem de İngiliz tüccarların karı artacaktı (Vaughn:1932,171). Ancak bu ümitler çok fazla sürmemiştir. Rusya her zaman siyasi ve ticari anlamda riskli bir müttefik olmuştur. Çar Kraliçe'ye Jenkinson ile gönderdiği mektupta Polonya Kralına ve bütün düşmanlarına karşı kendisine şartsız destek olmasını istemiştir. Bu süreçte Kraliçe'den denizci, gemi ustaları, ve askeri mühimmat talebinde bulunmuştur. Ayrıca bu taleplerine birkaç ay içinde cevap vermesini istemiştir. Bu sırada da Şirketten bağımsız olarak Moskova'da ortaya çıkan ve hiçbir izin ve yetkisi olmadan Rusya ile ticaret yapan Thomas Glover gibi tüccarlar şikayet konusu olmuştur. Kraliçe bunların tutuklanmasını Çar'dan talep etti ise de bu gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine durumu düzeltmek ve İngiliz hükümdarı'nın kendisi ile ticaret alanında ittifak yapabileceğini, siyasi anlamda ittifakın şu an riskli olduğunun anlatılması için yetenekli diplomatlardan Thomas Randolph Çar'a elçi olarak gönderilmiştir. Randolph Çar'ın huzuruna bir kaç haftalık beklemeden sonra kabul edilerek, müzakerelere katılmış ve Çar'ı yeni bir ticaret Nişanı vermeye ikna etmiştir. Ancak Çar siyasi ittifak konusunda ısrar etmiş ve yeniden durum değerlendirilmesi yapması için Andrew Saviena'yı İngiltere'ye elçi olarak göndermiştir (1932, 183). Mektubunda Kraliçe'ye devletin bir tüccarlar memleketi olduğunu ve aralarındaki ittifakın gerçekleşmemesi durumunda İngiliz tüccarların mal güvenliği konusunda teminat veremeyeceğini yazmıştır. Bu süreçte Jenkinson Moskova Ticaret Şirketi adına yeniden Çar ile görüşmeye gitmiş ve durumun düzeltilmesine çalışmıştır. Jenkinson'dan sonra da Çar'ın ittifak ısrarı devam etmiştir. 1574 senesinde Çar bunu yeniden gündeme getirmiştir. Talepleri kabul görmezse ve bu ittifak gerçekleşmezse İngiliz tüccarlara verdiği bütün imtiyazları da iptal edeceğini belirtmiştir. Rusya ile devam eden bu inişli-çıkışlı ve bir türlü güven vermeyen ilişkiler İngilizlerin dikkatini ve enerjisini önce İran'a sonra da Osmanlı Devletine yöneltmiştir. Jenkinson'un son görevinde Rusya üzerinden İran'a, oradan da Halep'e uğrayıp Osmanlı Sultanı'ndan ticaret izni talep etmesinin asıl nedeni de budur. Yani Doğu pazarına inmek için Rusya ticaretini kullanan İngiliz tüccarların ticaret güvenliklerinin her zaman tehdit altında olması Jenkinson'u İran ve Osmanlı Devleti'ne yöneltmiştir (1932, 184-85). Bu arada Osmanlı Devleti ile İran arasındaki savaşı da yakından takip eden İngiliz tüccarlar savaşın sonucuna göre yeni bir tavır geliştirmişlerdir. William Turnbull, Arthur Edwards ve Peter Garrard Moskova Ticaret Şirketi'nin yetkili vekilleri olarak İran üzerinde Rusya ve İngiltere'ye ulaştırdıkları Hindistan baharatını, Derbent ve Şirvan'ın [İpek yolunu iki önemli uğrak yeri] Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinden sonra, Moskova Ticaret Şirketi'nin güvenliği için yeni bir strateji geliştirilmesi gerektiğini anlamışlardır. Bu sırada Bakü'deki Osmanlı Paşa'sının huzuruna çıkarak ticaret yapmak için izin istemişler ve mallarını güvenli bir şekilde Rusya'ya ulaştıracaklarına dair teminat talep etmişlerdir. Paşa içinde bulunulan durumdan dolayı yol güvenliği garantisini veremeyeceğini ancak gemilerini Derbent'e getirirlerse güven içinde olacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine Moskova Ticaret Şirketi'ne ait gemiler Derbent Limanına demir atmıştır. Buradan da Paşa'ya gümrük ödeyerek, gemilerinde bulunan £1000 değerindeki mallarını, 3 uşak mahiyetinde Bakü'ye göndermişlerdir. Ne yazık ki gemi Bakü'ye ulaşmadan batmıştır. İngiliz elçiler de geminin mallarını ve uşakları kurtarabilmek için Derbent'den ayrılmışlardır. Moskova Ticaret Şirketi'nin bu üç temsilcisi önce İsfahan'a uğramış; oradan da 16 Ekim 1680 senesinde Volga nehri üzerinden İngiltere'ye doğru yelken açmışlardır. Kışı Polonya'da geçirdikten sonra ülkelerine ise ancak Nisan 1681'de ulaşabilmişlerdir. İran üzerinden baharat ticaretinin yapılabilme olasılığı Moskova Ticaret Şirketi tüccarları için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Bu yönde bundan sonra da girişimler olmuştur. Ancak Rus Çarı'nın güven vermemesi ve İran'da İngiliz tüccarların kullandığı ticaret yollarının ve özellikle Hazar Denizi'nin Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi Moskova Ticaret Şirketi'nin Rusya üzerinden yaptığı ticareti riskli duruma düşürmüştür (1932, 192). Bunun sonucu olarak da Moskova Ticaret Şirketi'nin önde gelen ortakları yeni bir araya girmiştir. Mesela, Moskova Ticaret Şirketi'nin önemli ortaklarından ve üyelerinden Edward Osborne ve Richard Stapler kendilerine çalışan iki İngilizli İstanbul'a şirketin adına ticaret yapmak isteyen tüccarlar için istihbarat toplamak ve muhtemel ticaret imkanlarını araştırmak için göndermişlerdir. Bu tür bir girişimin temelinde Moskova Ticaret Şirketi'nin olduğunu unutmamak gerekir. Anthony Jenkinson'un daha önce böyle bir teşebbüste bulunması ve bu konuda şirkete rapor sunmuş olma ihtimali



Muscovy Company adı ile kurulan Moskova Ticaret Şirketi Kraliçe I. Elizabeth'den Kuzey-doğu, Kuzey-batı ve bütün doğu coğrafyasında İngiliz Devleti izni ve desteği ile ticaret yapma hakkı elde etmiştir. Bu imtiyazlar İngiliz kaşif ve tüccarların Asya coğrafyasına açılmalarının önünü açan ilk nişandır. 1556 senesinde Stephen Borough, 1557 senesinde Anthony Jenkinson Rusya üzerinden doğu keşif seferlerine başlamıştır. Moskova'ya birkaç sefer yapılmış, oradan Orta-asya İpek yolunu kullanarak İran'a ulaşan İngiliz müteşebbisler, 1560 senesinden itibaren Hindistan'a ulaşmak için yeni seferler düzenlemişlerdir. Bu seferlerden kayıtlara geçenlerden bir tanesi 1576 senesinde Kaptan Martin Frobisher'in teşebbüsüdür. Frobisher Kuzey-batı Avrupa güzergahını kullanarak Hindistan'a ulaşabilmek amacıyla 3 sefer düzenlemiştir. Bu seferlerin tamamı Moskova Ticaret Şirketinin izni ve sponsorluğu ile yapılmıştır. Frobisher Moskova Ticaret Şirketi'nin önde gelen ortaklarından John York'un yeğenidir. York ile birlikte Gine keşif seferine katılmıştır. Moskova Ticaret Şirketi Frobisher'dan sonra 1580 senesinde George Barne ve Rowland Heywood'un destekleri ile Arthur Pet ve Charles Jackman'ı Kuzey-doğu keşif seferine göndermiştir (Brenner:2003, 20). Bu dönemde Moskova Ticaret Şirketi üyeleri Türkiye Ticaret Şirketi'ne, İspanya Ticaret Şirketi ortakları ile yatırımlar yapmış ve uzakdoğu keşif seferlerinin finansal maliyetini karşılamışlardır.

Sonuç

İngiliz Devleti'nin genişleme ve yayılma süreci Kraliçe Elizabeth ile birlikte başladığı söylene de bu doğru değildir. İngiliz kaşif ve maceracılar VII. Henry döneminde deniz ötesi seferlere başlamıştır. VIII. Henry'nin oğlu IV. Edward Cabot'un Rusya seferine destek vermiştir. Kraliçe I. Elizabeth döneminde destek gören Moskova Ticaret Şirketi İngiltere-Rusya arasındaki ticari ve siyasi ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu ilişkilerin temelinde İngilizlerin baharat ve ipek yoluna ulaşma hedefleri vardır. Akdenizde Fransa ve İtalya ile rekabet edecek kadar gücü olmayan İngilizler bu hedefe ulaşmak için birçok yolu denemişler ve dünyanın farklı bölgelerine seferler düzenleyerek bir ticaret ağı kurmaya çalışmışlardır. Bu amaçla ülke dışında koloni merkezleri kurulmuştur. Geçici olarak kolonilere yerleşen İngilizler zamanla ülkeleri ile olan bağlarını kopararak kolonilerde kalıcı hayatlar oluşturmuştur. İşte bu yayılma sürecini ilk başlatan kaşiflerdir. İngiliz kaşifler ticaret yollarına ulaşmış ve ülkelerinin gücünü ticaret ile artırmaya başlamışlardır. Bu sürecin başlangıcı ise ticaret şirketlerinin kurulması ve Kraliyet nişanı verilen ticaret şirketi üyelerinin ülke dışında ticaret yapmaya başlamasıdır. Bu süreci ilk başlatan aslında Henry VII'dir. Yüncüler ve

dikkate alındığında, İngiliz-Osmanlı ticaretinin altyapısını Moskova Ticaret Şirketi'nin oluşturduğunu söylemek çok iddialı bir düşünce olmaz.



Müteşebbis Tacirler Birliğine nişanlar vererek ülke dışına açılmaları yönünde ik adım da VII. Henry döneminde atılmıştır. Sebastian Cabot'a ilk defa doğu seferi için nişanı veren de VII. Henry olmuştur. Bu nişan 1496 senesinde verilmiştir. Bunun hemen sonrasında 1501 senesinde VII. Henry, Sör Humphrey Gilbert'e Moskova Ticaret Şirketi adına doğu seferlerine çıkma ve Hristiyan olmayan toprakları ele geçirme imtiyazı vermiştir (Williamson:1968, 127). VII. Henry döneminde başlayan seferler, VIII. Henry döneminde reformasyon ve ülkedeki siyasi kargaşaların gölgesinde kalmıştır. Bu yarım kalan macera Kraliçe I. Elizabeth döneminde yeniden ivme kazanmış ve İngiliz tüccarlar güneş batmayan imparatorluğun kapısını aralamışlardır.

Kaynakça

- Brenner, R. *Merchant and Revolution: Commercial Change, Political Conflict, and London's Oversea Trades, 1550-1653*, Princeton University Press, NY, 2003.
- Gerson, A.J. *The Organization and Early History of Muscovy Company*, University of Pennsylvania Press, New York, 1912.
- *Studies in the History of English Commerce in the Tudor Period*, University of Pennsylvania, D. Appleton and Company, New York, 1912
- Grey, C. *Merchant Ventures of London. A Record of Far Eastern Trade & Piracy During the Seventeenth Century*, H.F. & Witherby, 326 High Halborn, London, W.C. 1932.
- Purchas, H. *Origin and Early History of Russia or Muscovy Company*, London, 1830.
- Vaughn, E., *English Trading Expeditions into Asia under the Authority of Muscovy Company (1557-1581)*, University of Pennsylvania, D. Appleton and Company, New York, 1912
- William, F., *England Quest of Eastern Trade*, Barnes and Noble, New York, 1961.
- Williamson, J., *A Short History of British Expansion, The Old Colonial Empire*, Macmillan, Saint Martin's Press, New York, 1968.